



ANNA WILK

<https://orcid.org/0000-0002-9073-9153>

Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej, Katedra Prawa i Administracji

Funkcje środków kompensacyjnych w sprawach o przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji a system ubezpieczeń obowiązkowych

Functions of compensatory measures in road safety offence cases and the Compulsory Insurance System

ABSTRAKT: Artykuł analizuje funkcje środków kompensacyjnych w postaci obowiązku naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody, zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz nawiązki w sprawach o przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji. W sprawach tych należy uwzględnić funkcjonowanie systemu obowiązkowych ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej, który zapewnia pokrzywdzonym szerokie możliwości kompensacji szkody przez ubezpieczyciela. Doceniając oczywiście gwarancyjną funkcję systemu ubezpieczeń obowiązkowych, należy jednak zadać pytanie o to, jaką funkcję w tym kontekście realizują środki kompensacyjne. W przypadkach, w których sprawca może liczyć na zwrot wypłaconych pokrzywdzonemu świadczeń, orzeczonych przez sąd karny, problematyczna staje się bowiem nie tylko kompensacyjna, ale także sprawiedliwościowa funkcja tych środków. Warto więc zastanowić się, czy i w jaki sposób celowe byłoby rozszerzenie środków karnoprawnej reakcji na przestępstwa drogowe, tak aby sprawca odczuł w szerszym zakresie skutki swego czynu w wymiarze finansowym.

SŁOWA KLUCZOWE: środki kompensacyjne, sprawca, pokrzywdzony, szkoda, ubezpieczyciel

ABSTRACT: This article analyses the functions of compensatory measures, specifically the obligation to redress damage caused by an offence, compensation for non-pecuniary harm and a lump-sum compensatory payment, in cases concerning offences against road safety. In such cases, the functioning of the system of compulsory civil liability insurance must be taken into account, as it provides the injured parties with broad opportunities to obtain compensation from the insurer. While acknowledging the guarantee function of the compulsory insurance system, it is necessary to examine the actual role of compensatory measures in this context. In instances where

the perpetrator can expect reimbursement of the sums paid to the injured party under a criminal court order, not only the compensatory but also the justice-related function of these measures becomes problematic. It is therefore worth considering whether, and in what manner, it would be advisable to expand the scope of criminal law responses to road offences, ensuring that the perpetrator experiences the financial consequences of their actions to a greater extent.

KEYWORDS: compensatory measures, perpetrator, injured parties, damage, insurer

1. Wstęp

Zgodnie z aktualnym brzmieniem art. 46 § 1 k.k.¹ w razie skazania sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę; przepisów prawa cywilnego o możliwości zasądzenia renty nie stosuje się. Natomiast § 2 tego przepisu stanowi, że jeżeli orzeczenie obowiązku określonego w § 1 jest znacznie utrudnione, sąd może orzec zamiast niego nawiązkę w wysokości do 200 000 złotych na rzecz pokrzywdzonego, a w razie jego śmierci w wyniku popełnionego przez skazanego przestępstwa nawiązkę na rzecz osoby najbliższej, której sytuacja życiowa wskutek śmierci pokrzywdzonego uległa znacznemu pogorszeniu. Jeśli ustalono więcej niż jedną taką osobę, nawiązki orzeka się na rzecz każdej z nich. Stosownie zaś do § 3 orzeczenie odszkodowania lub zadośćuczynienia na podstawie § 1 albo nawiązki na podstawie § 2 nie stoi na przeszkodzie dochodzeniu niezaspokojonej części roszczenia w drodze postępowania cywilnego.

Charakter obowiązku wskazanego w art. 46 k.k. uległ zmianie w wyniku nowelizacji z 20 lutego 2015 r.² Przed tą nowelizacją obowiązek ten był środkiem karnym. W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 lipca 2009 r.³ stwierdzono, że z samej istoty środka karnego przewidzianego w art. 39 pkt 5 k.k. i art. 46 § 1 k.k. wynika jego prawnokarny, represyjny charakter, dopiero w drugiej kolejności realizujący też funkcję kompensacyjną. Jednakże w wyniku nowelizacji z 20 lutego 2015 r. obowiązek naprawienia szkody z art. 46 k.k. został przekształcony ze środka karnego w środek kompensacyjny. Zmieniony został również art. 56 k.k. – zgodnie z jego obecnym brzmieniem przepisy art. 53, art. 54 § 1 oraz art. 55 (dotyczące dyrektyw wymiaru kary) stosuje się odpowiednio do orzekania innych środków

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 17).

² Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 396).

³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 lipca 2009 r., V KK 124/09, Legalis nr 274079.

przewidzianych w tym kodeksie, z wyjątkiem obowiązku naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Oznacza to więc, że od czasu wspomnianej nowelizacji przy nakładaniu na sprawcę obowiązku naprawienia szkody sąd nie powinien już właściwie brać pod uwagę zasad i dyrektyw mających znaczenie przy wymierzaniu innych sankcji karnych, co tym samym uczyniło go jedynym środkiem przewidzianym w kodeksie, do którego nie mają one zastosowania⁴.

Jak słusznie zauważa się w doktrynie, nowelizacja kodeksu karnego z 20 lutego 2015 r. spowodowała, że zmienił się charakter obowiązku naprawienia szkody – pomimo że nadal jest on usytuowany w kodeksie karnym, został pozbawiony charakteru środka karnego i uzyskał status niezależny od niego⁵. Również wyłączenie reżimu dyrektyw wymiaru kary w orzekaniu odszkodowania lub zadośćuczynienia (art. 56 k.k. w brzmieniu po nowelizacji) sprawiło, że środek ten utracił swój charakter prawnokarny i obecnie ma wyłącznie charakter kompensacyjny⁶. W świetle powyższego warto zadać pytanie o funkcje tego środka kompensacyjnego wobec istnienia powszechnego obowiązku ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych (art. 4 pkt 1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych⁷). Skoro bowiem posiadacze pojazdów objęci są obowiązkowym ubezpieczeniem OC i ubezpieczyciel obowiązany jest naprawić wyrządzone przez nich szkody, orzekanie środka kompensacyjnego wobec sprawcy może jawić się jako zbędne – wszak wypłacalność ubezpieczyciela nie budzi zwykle wątpliwości, w przeciwieństwie do sprawców, którzy mogą przecież nie mieć środków na zaspokojenie roszczeń pokrzywdzonych. Utrata przez ten środek charakteru represyjnego miała w założeniu wyeksponować kompensacyjną funkcję postępowania karnego, jednak wzbudziła ona także wątpliwości, jak traktować ten środek wobec istnienia obowiązku naprawienia szkody również po stronie ubezpieczyciela. W niniejszym opracowaniu podjęta zostanie próba rozwiązania przedstawionego problemu badawczego na podstawie dotychczasowego orzecznictwa i poglądów doktryny. Sformułowane zostaną też wnioski *de lege ferenda*.

⁴ P. Brózek, *Znaczenie zasad i dyrektyw wymiaru kary przy obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę – kilka wybranych refleksji*, „Młoda Palestra” 2022, nr 1, s. 10.

⁵ D. Szeleszczuk, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, wyd. 8, C.H.Beck, Warszawa 2024, Legalis, art. 46 k.k., Nb 8–9.

⁶ Ibidem; podobnie R. Łyżwa, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. B. Gadecki, wyd. 1, C.H.Beck, Warszawa 2023, Legalis, art. 46 k.k., Nb 2.

⁷ T.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 146.

2. Obowiązek naprawienia szkody a odpowiedzialność ubezpieczyciela

Wedle poglądu judykatury korzystanie przez sprawcę przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji z ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów nie wyłącza ani nakazu orzeczenia obowiązku naprawienia szkody z art. 46 § 1 k.k., ani możliwości orzeczenia zamiast tego obowiązku nawiazki⁸. Pogląd ten jest aktualny pomimo nowelizacji z 20 lutego 2015 r. Jednakże zmiana linii orzeczniczej dokonana jeszcze przed tą nowelizacją spowodowała, że obowiązek naprawienia szkody, orzeczony wobec sprawcy, ma w istocie charakter pozorny, albowiem sprawca może domagać się od ubezpieczyciela zwrotu świadczeń uiszczonych na rzecz pokrzywdzonego.

W dawniejszym orzecznictwie, kiedy środki z art. 46 k.k. miały jeszcze charakter środków karnych, uznawano, że sprawcy wypadku komunikacyjnego, którego odpowiedzialność odszkodowawcza objęta została umową obowiązkowego ubezpieczenia OC, nie przysługuje wobec ubezpieczyciela roszczenie o zwolnienie go przez tego ubezpieczyciela z obowiązku naprawienia szkody wobec poszkodowanego⁹. Tym samym skazany nie może żądać od ubezpieczyciela zwolnienia go z długu wynikającego z wyroku karnego, orzekającego wobec niego obowiązek naprawienia szkody na podstawie art. 46 k.k., ponieważ byłoby to działanie zmierzające do uwolnienia się od obowiązku naprawienia szkody, nałożonego na niego wyrokiem karnym¹⁰. W uchwale z dnia 21 grudnia 2006 r. Sąd Najwyższy zwrócił uwagę, że nie ma uzasadnionych podstaw do twierdzenia, iż umieszczenie w przepisach kodeksu karnego grupy środków karnych o silnie zarysowanych w nich cechach kompensacyjnych oznacza w istocie koncepcję legislacyjną polegającą na ulokowaniu mechanizmów właściwych prawu cywilnemu w sferze odpowiedzialności karnej w celu ułatwienia poszkodowanemu uzyskania stosownego odszkodowania. Takie założenie może, oczywiście, przemawiać za podjęciem próby obrony stanowiska, że odpowiedzialność gwarancyjna ubezpieczyciela – wynikająca z umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych – powinna obejmować także obowiązek zapłaty nawiazki nałożony w wyroku karnym na sprawcę wypadku komunikacyjnego (ubezpieczonego). Tymczasem, jak wskazał SN, w literaturze prawa karnego eksponuje się jedynie subsydiarne znaczenie unormowań prawa cywilnego w zakresie instytucji prawa odszkodowawczego (np. samo określenie szkody, sposobu jej naprawienia, zakresu obowiązku

⁸ Zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2000 r., I KZP 5/00, Legalis nr 47452.

⁹ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 2005 r., IV CK 706/04, Legalis nr 70460.

¹⁰ Tak uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 grudnia 2006 r., III CZP 129/06, Legalis nr 79176.

odszkodowawczego, przyczynienie się poszkodowanego). Dla określenia prawnej natury i zasad funkcjonowania odszkodowawczych środków karnych, w tym nawiązki przewidzianej w art. 46 § 2 k.k., podstawowe znaczenie przypisuje się natomiast regulacjom karnego prawa materialnego i procesowego. W rezultacie, środki karne orzekane są przez sąd karny w ramach reżimu prawnego odpowiedzialności karnej sprawcy wypadku komunikacyjnego. Dodatkowo SN zauważył, że postępowanie karne, w którym orzeczono nawiązkę na podstawie art. 46 § 2 k.k., nie jest postępowaniem sądowym o naprawienie szkody w rozumieniu art. 20 ust. 2 zd. 1 ustawy z 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych¹¹. W związku z tym wykluczona jest w takim postępowaniu instytucja przypozwania ubezpieczyciela, która nie została przewidziana w przepisach postępowania karnego i jest właściwa jedynie postępowaniu cywilnemu. Za dopuszczeniem przypozwania nie mogą przemawiać kompensacyjny charakter orzekanej przez sąd karny nawiązki oraz fakt, że sprawcę wypadku komunikacyjnego i ubezpieczyciela wiąże umowa ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadacza pojazdu, postępowanie karne zmierza bowiem do rozstrzygnięcia o odpowiedzialności karnej sprawcy szkody, nawet jeżeli istnieją podstawy zastosowania wobec niego odszkodowawczych środków karnych przewidzianych w art. 46 § 1 i 2 k.k. Wreszcie, Sąd Najwyższy podkreślił zasadnicze cele karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody i nawiązki, które wedle ówczesnego stanu prawnego stanowiły instrumenty reakcji karnej, mają charakter przede wszystkim penalny i uważane są za kary szczególne. Zaakcentował też, że przy ich wymierzaniu decydujące znaczenie mają podstawy i zasady wymiaru kary wynikające z przepisów prawa karnego i to te przepisy, a nie przepisy prawa cywilnego, mają zatem zasadnicze zastosowanie w zakresie rozstrzygania przez sąd karny o nawiązce na rzecz osób pokrzywdzonych jako instytucji prawa karnego. Ponadto sąd bierze pod uwagę zasady działania prawa karnego i osiągnięcie odpowiednich celów, jakie wiążą się ze stosowaniem środków reakcji karnej. Chodzi tu przede wszystkim o osiągnięcie nie tylko celów natury kompensacyjnej, ale przede wszystkim celów represyjnych i prewencyjnych. Taka jurydyczna funkcja orzekanych środków karnych pozostaje widoczna zwłaszcza wówczas, gdy przy określaniu wymiaru kary lub wyborze środka karnego sąd uwzględnia sytuację prawną skazanego (ubezpieczonego), która w zasadzie nie jest brana pod uwagę w razie orzekania przez sąd cywilny o obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę.

Jednakże w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2011 r.¹², zapadłej także na kanwie stanu prawnego, w którym środki z art. 46 k.k. miały jeszcze charakter

¹¹ Zgodnie z tym przepisem w postępowaniu sądowym o naprawienie szkody objętej ubezpieczeniem obowiązkowym odpowiedzialności cywilnej niezbędne jest przypozwanie zakładu ubezpieczeń.

¹² Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 31/11, Legalis nr 344776.

środków karnych, stwierdzono, że sprawca wypadku komunikacyjnego, wobec którego zastosowano środek karny polegający na obowiązku naprawienia szkody (art. 46 § 1 w zw. z art. 39 pkt 5 k.k.), może domagać się od ubezpieczyciela – na podstawie umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów – zwrotu świadczenia zapłaconego na rzecz pokrzywdzonego. W uchwale tej SN zaaprobował wcześniejszą tezę, że sprawcy wypadku komunikacyjnego, którego odpowiedzialność odszkodowawcza objęta została umową obowiązkowego ubezpieczenia OC, nie przysługuje wobec ubezpieczyciela roszczenie o zwolnienie go przez tego ubezpieczyciela z obowiązku naprawienia szkody wobec poszkodowanego. Zdaniem SN o tym, że nałożony obowiązek naprawienia szkody winien wykonać sam skazany, świadczy też fakt, że obowiązek ten w razie śmierci skazanego nie przechodzi na spadkobierców. Nie oznacza to jednak, w ocenie SN, że funkcja penalna tego środka jest jedyna, czy że wykazuje przewagę nad funkcją kompensacyjną. Sama nazwa tego środka wskazuje bowiem, że jego istotą jest naprawienie wyrządzonej przestępstwem szkody. Warunkiem jego orzeczenia w wyroku karnym jest istnienie w dacie wyrokowania szkody w całości lub części, nie orzeka się go zatem, jeżeli szkoda została naprawiona przez sprawcę albo inną osobę. Ani tego środka, ani nawiązki stanowiącej substytut naprawienia szkody, a także zadośćuczynienia nie orzeka się, jeżeli roszczenie wynikające z popełnienia przestępstwa jest przedmiotem innego postępowania, albo o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono, a jeżeli orzeczone środki karne nie pokrywają całej szkody, pokrzywdzony może dochodzić dodatkowych roszczeń w postępowaniu cywilnym (art. 415 § 6 k.p.k.¹³). Już więc przepisy kodeksu karnego i kodeksu postępowania karnego wskazują, że przy orzekaniu tego środka karnego (jak również nawiązki czy zadośćuczynienia) chodzi nie tylko o represję wobec sprawcy czy jego resocjalizację, ale także, a nawet przede wszystkim, o naprawienie wyrządzonej pokrzywdzonemu szkody. Trzeba też dodać, że jeżeli po wydaniu wyroku karnego szkoda zostanie naprawiona przez inną osobę, skazany może się uchylić od wykonania nałożonego wyrokiem obowiązku naprawienia szkody, wnosząc o pozbawienie tytułu wykonawczego w tej części wykonalności. Zasadnicze znaczenie ma zatem fakt, czy szkoda została naprawiona. Wyżej wskazano, że środek karny powinien wykonać skazany, który nie może żądać, aby uczyniła to inna osoba. Pokrzywdzony nie jest jednak pozbawiony możliwości wystąpienia z roszczeniem o naprawienie szkody bezpośrednio przeciwko ubezpieczycielowi i nie można wykluczyć sytuacji, w której ubezpieczyciel spełni świadczenie, zanim środek karny zostanie wykonany. Sąd Najwyższy podkreślił, że

¹³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 46, 304).

z żadnego z przepisów kodeksu cywilnego¹⁴ ani ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych nie wynika wykluczenie odpowiedzialności ubezpieczyciela w wypadku, w którym obowiązek naprawienia szkody orzeczony został jako środek karny. Zauważono, że wspomniana ustawa w art. 43 wymienia również sytuacje, w których ubezpieczyciel może domagać się od ubezpieczonego zwrotu spełnionego świadczenia, i nie ma wśród nich przypadku, w którym ubezpieczyciel spełnił świadczenie pomimo orzeczonego wobec sprawcy wypadku komunikacyjnego obowiązku naprawienia szkody¹⁵. Wszystko to zdaniem SN wskazuje, że wykonanie przez sprawcę wypadku komunikacyjnego orzeczonego wobec niego środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody nie pozbawia go możliwości wystąpienia przeciwko ubezpieczycielowi z roszczeniem regresowym na podstawie umowy obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej. Nie ma bowiem w istocie znaczenia, czy sprawca spełnił świadczenie wobec poszkodowanego dobrowolnie, czy też zobowiązany do tego wyrokiem karnym. Skoro naprawił szkodę, może domagać się zwrotu spełnionego świadczenia. W ocenie SN orzeczenie w postępowaniu karnym środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody wyklucza możliwość regresu ze strony sprawcy wypadku w stosunku do ubezpieczyciela, co oznaczałoby, że w istocie wyłącznie poszkodowany decyduje, czy odszkodowanie ma zapłacić ubezpieczony sprawca, czy ubezpieczyciel. Tymczasem sens i cel obowiązkowych ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej sprawcy polegają właśnie na tym, aby w ostatecznym rozrachunku koszt naprawienia szkody – w granicach określonych w ustawie i umowie – pokrył ubezpieczyciel w zamian za składkę zapłaconą przez ubezpieczonego sprawcę. Należy zatem uznać, że naprawienie szkody w wykonaniu obowiązku orzeczonego jako środek karny w postępowaniu karnym nie pozbawia sprawcy szkody możliwości wystąpienia do ubezpieczyciela z roszczeniem regresowym.

Przedstawiony pogląd prezentowany jest w judykaturze także w odniesieniu do nawiązki orzeczonej na podstawie art. 46 § 2 k.k. – wskazuje się, że skoro zapłata nawiązki w istocie służy w sferze stosunku cywilnoprawnego zaspokojeniu roszczenia o odszkodowanie (zadośćuczynienie), to o ile mieści się w granicach

¹⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1061, 1237).

¹⁵ Zgodnie z tym przepisem zakładowi ubezpieczeń oraz Ubezpieczeniowemu Funduszwowi Gwarancyjnemu przysługuje prawo dochodzenia od kierującego pojazdem mechanicznym zwrotu wypłaconego z tytułu ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych odszkodowania, jeżeli kierujący: 1) wyrządził szkodę umyślnie, w stanie po użyciu alkoholu lub w stanie nietrzeźwości albo po użyciu środków odurzających, substancji psychotropowych lub środków zastępczych w rozumieniu przepisów o przeciwdziałaniu narkomanii; 2) wszedł w posiadanie pojazdu wskutek popełnienia przestępstwa; 3) nie posiadał wymaganych uprawnień do kierowania pojazdem mechanicznym, z wyjątkiem przypadków, gdy chodziło o ratowanie życia ludzkiego lub mienia albo o pościg za osobą podjętą bezpośrednio po popełnieniu przez nią przestępstwa; 4) zbiegł z miejsca zdarzenia.

odpowiedzialności, o której mowa w art. 34 w zw. z art. 36 ustawy z 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, ubezpieczyciel zobowiązany jest do zwrotu świadczenia ubezpieczonemu¹⁶.

3. Konsekwencje stanowiska judykatury

Niestety, utrwalenie się opisanej linii orzeczniczej spowodowało, że skazany nie odczuwa w istocie żadnej dolegliwości związanej z orzeczeniem obowiązku naprawienia szkody lub nawiązki na podstawie art. 46 k.k., gdyż świadczenia uiszczone przez niego na rzecz pokrzywdzonego zostaną mu zwrócone przez ubezpieczyciela. Oczywiście, takie stanowisko jest zgodne z ideą ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, jednakże stawia pod znakiem zapytania funkcje przedmiotowego środka kompensacyjnego.

Z uwagi na treść art. 46 § 3 k.k., zgodnie z którym orzeczenie odszkodowania lub zadośćuczynienia na podstawie § 1 albo nawiązki na podstawie § 2 nie stoi na przeszkodzie dochodzeniu niezaspokojonej części roszczenia w drodze postępowania cywilnego, skazany nie ma w istocie żadnego interesu, aby uiścić dobrowolnie zasądzone świadczenie, a jeżeli egzekucja wobec niego okaże się bezskuteczna, obowiązek zaspokojenia roszczeń pokrzywdzonego i tak przejmie na siebie w całości ubezpieczyciel, a obowiązek ten nie ulegnie pomniejszeniu o kwotę zasądzoną od sprawcy. W wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 29 maja 2018 r.¹⁷ wyjaśniono, że „odpowiedzialność ubezpieczyciela z tytułu OC obejmuje także kwotę odszkodowania określoną przez sąd karny na podstawie art. 46 § 1 k.k. [...] Wyroki w sprawie cywilnej i karnej skuteczne są przeciwko innym podmiotom, limitując granice ich odpowiedzialności (w przypadku wyroku sądu karnego z zastrzeżeniem wynikającym z regulacji art. 46 § 3 k.k., a więc z uprawnieniem do dochodzenia od sprawcy niezaspokojonej przez orzeczenie sądu karnego części roszczenia). Nie można więc uznać, że przeciwko ubezpieczycielowi z tytułu OC, odpowiadającemu ze sprawcą szkody za jej naprawienie *in solidum*, poszkodowany (pokrzywdzony) dochodzi w procesie jedynie części odszkodowania (zadośćuczynienia) nieobjętego orzeczeniem sądu karnego. W procesie cywilnym przeciwko odpowiedzialnemu *in solidum* ubezpieczycielowi sąd określa więc granice obowiązku ubezpieczyciela wobec pokrzywdzonego istniejące w chwili zamknięcia rozprawy. Skoro sprawca nie zapłacił żadnej kwoty, to wartości tej nie uwzględnia się ustalając wartość

¹⁶ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 30 kwietnia 2021 r., I ACa 216/21, Legalis nr 2606418.

¹⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 29 maja 2018 r., I ACa 17/18, Legalis nr 1809614.

zadośćuczynienia należnego od ubezpieczyciela. W przypadku zapłaty jakiegokolwiek należności zaś znajdują zastosowanie zasady z odpowiednio stosowanego przepisu art. 366 k.c. (a zatem zapłata przez jednego z dłużników zwolni w odpowiednim zakresie drugiego). Zarazem wobec granic podmiotowych i przedmiotowych powagi rzeczy osądzonej, pozwany [ubezpieczyciel – A.W.] nie może powoływać się na treść wyroku karnego i twierdzić, iż wobec nałożenia tym wyrokiem na sprawcę obowiązku zapłaty części zadośćuczynienia, o wartość tą powinien być pomniejszony jego obowiązek wobec poszkodowanego. Skoro w niniejszej sprawie wyrok karny w części orzekającej zadośćuczynienie przez skazanego nie został w żadnym zakresie wykonany, to treść tego wyroku pozostaje bez znaczenia dla obowiązków pozwanego względem powoda wynikających z udzielenia ochrony ubezpieczeniowej sprawcy szkody”.

Celem wzmocnienia skuteczności egzekucji środków kompensacyjnych do kodeksu karnego dodano art. 244c, zgodnie z którym kto uchylił się od wykonania orzeczonego przez sąd na rzecz pokrzywdzonego lub osoby dla niego najbliższej, za przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego, środka kompensacyjnego w postaci obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę albo nawiązki, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 (§ 1). Nie podlega jednak karze sprawca przestępstwa określonego w § 1, który wykonał w całości orzeczonego wobec niego środek kompensacyjny nie później niż przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego, zaś ściganie przestępstwa określonego w § 1 następuje na wniosek pokrzywdzonego (§ 2 i 3). Jak jednak słusznie wskazuje się w doktrynie, zwrot „uchylił się” oznacza nie tylko, że zaistniał obiektywny fakt niewykonania obowiązku, ale że osoba mogła ten obowiązek wykonać (inaczej mówiąc, sprawca ma możliwość wykonania obowiązku, ale tego nie czyni) – nie jest zatem uchylaniem się sytuacja, gdy obowiązek nie został wykonany z przyczyn niezależnych od sprawcy (np. z powodu wypadku losowego czy choroby)¹⁸.

Podobne znamię czasownikowe „uchylił się” jest charakterystyczne dla przestępstwa niealimentacji. W orzecznictwie wskazuje się, że „w pojęciu »uchylił się« mieści się negatywny stosunek psychiczny osoby zobowiązanej do wykonania nałożonego na nią obowiązku, który sprawia, że mimo obiektywnej możliwości jego wykonania, sprawca obowiązku tego nie wypełnia, gdyż wypełnić go nie chce lub też zlekceważył obowiązek nałożony wyrokiem; musi to więc być zachowanie umyślne. Ten negatywny stosunek winien być przy tym wykazany stosownymi dowodami. Brak możliwości wykonania obowiązku łożenia może wynikać m.in. z tego, że sprawca w okresie objętym zarzutem miał status bezrobotnego bez prawa do zasiłku, czy że

¹⁸ E. Kałędek-Gadecka, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. B. Gadecki..., art. 68 k.k., Nb 2.

nie było dla niego ofert pracy w urzędzie pracy. W tym kontekście np., że konieczne może okazać się zweryfikowanie czy oskarżony otrzymał jakąkolwiek ofertę zatrudnienia i czy w ogóle istniała realna szansa uzyskania oferty pracy”¹⁹. Podkreśla się również, że „istniejące zobowiązania finansowe oskarżonego mogą mieć istotny wpływ na ocenę wyczerpania znamion przestępstwa niealimentacji. Uchylenie się nakłada obowiązek wykazania, że sprawca miał obiektywną możliwość dostarczania środków utrzymania, lecz tego nie czynił. Źródłem niemożliwości wykonania obowiązku mogą być m.in. zobowiązania publicznoprawne, powstałe zwłaszcza przed okresem niealimentacji, a przede wszystkim zajęcia komornicze oraz toczące się egzekucje dotyczące tych zobowiązań”²⁰. „Uchylenie się” należy więc rozumieć nie jako każde zaniechanie sprawcy w wykonaniu obowiązku (zresztą wtedy posługiwać by się można po prostu terminem „nie wykonuje”), ale tylko takie, w którym przejawia się jego zła wola, negatywny stosunek psychiczny wobec wykonania tego obowiązku, przy czym należy brać pod uwagę realne możliwości wykonania obowiązku i faktyczne chęci przejawiane przez sprawcę”²¹.

4. Funkcje środków kompensacyjnych

W literaturze sprzed nowelizacji z 20 lutego 2015 r. wskazywano, że obok funkcji kompensacyjnej obowiązek naprawienia szkody pełni także funkcję szczególnie-prewencyjno-wychowawczą²². Wpływ wychowawczy tego obowiązku na sprawcę wyraża się w ścisłym powiązaniu tego obowiązku z samym przestępstwem, co unaczynia sprawcom rezultat ich własnych czynów, oraz w konstruktywnym charakterze podejmowanych przez sprawców wysiłków i wyrzeczeń mających na celu naprawienie spowodowanych przez nich szkód, które to wysiłki przynoszą realny pożytek konkretnej osobie pokrzywdzonej, jak i całemu społeczeństwu²³. Z kolei funkcja ogólnoprewencyjna obowiązku naprawienia szkody sprowadza się do utrwalania społecznego przeświadczenia o nieopłacalności przestępstwa, gdyż spowodowana przez to przestępstwo szkoda wymaga naprawienia przez sprawcę²⁴.

¹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 maja 2022 r., III KK 64/22, Legalis nr 2841603.

²⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 października 2022 r., II KK 255/22, Legalis nr 2909829.

²¹ Ł. Pilarczyk, *Przestępstwo uchylenia się od wykonania środka kompensacyjnego (art. 244c Kodeksu karnego) – ocena zasadności wprowadzenia regulacji*, PwD 2023, nr 55, s. 197.

²² R. Giętkowski, *Hierarchia funkcji karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody i jej znaczenie w praktyce*, „Palestra” 2003, nr 11–12, s. 131.

²³ Ibidem; zob. także: A. Murzynowski, *Nalożenie obowiązku naprawienia skutków przestępstwa jako element nowej polityki karania*, PiP 1970, nr 5, s. 713.

²⁴ R. Giętkowski, *Hierarchia funkcji...*, s. 131; zob. także: Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym*, Zakamycze, Kraków 1999, s. 53–54.

Jednakże również po nowelizacji środki z art. 46 k.k. nie zostały bynajmniej pozbawione funkcji innych niż kompensacyjna. Jak więc słusznie zauważa Katarzyna Urbanowicz, „wydaje się, że odesłanie wprost do przepisów prawa cywilnego oraz wyłączenie stosowania dyrektyw wymiaru kary i zasady indywidualizacji karania przy orzekaniu obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za wyrządzoną krzywdę nie zmieniło istoty powyższych środków. Pomimo że stosuje się do nich przepisy materialnego prawa cywilnego (co miało miejsce również przed zmianą stanu prawnego), to jednak pozostają związane z wyrokiem skazującym za przestępstwo, podstawą ich orzekania pozostają przepisy prawa karnego, a skutki związane z orzeczeniem środków kompensacyjnych oddziałują na wiele sfer prawa karnego (np. zatarcie skazania czy podjęcie postępowania warunkowo umorzonego). Uzasadnia to twierdzenie o ich mieszanym, karno-odszkodowawczym charakterze. Dzięki odesłaniu do przepisów cywilnoprawnych oraz niestosowaniu dyrektyw wymiaru kary i indywidualizacji karania, ustawodawca uwypuklił funkcję kompensacyjną tych środków, przełamując tym samym prymat represji”²⁵. Co więcej, w doktrynie zauważa się, że podział na środki karne oraz kompensacyjne nie ma charakteru dychotomicznego i także niektóre ze środków karnych, takie jak świadczenie pieniężne na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej (art. 43a k.k.) oraz podanie wyroku do publicznej wiadomości (art. 43b k.k.), spełniają również funkcję kompensacyjną²⁶. Także Dagmara Gruszecka oraz Ryszard A. Stefański wskazują, że obowiązek naprawienia szkody ma obecnie charakter mieszany, cywilno-karny, i łączy się z realizacją funkcji indywidualno- oraz generalnoprewencyjnej, wzmacniając przekonanie o nieopłacalności przestępstwa i efektywności ochrony interesów ofiar przestępstw²⁷. Również Krzysztof Szczucki podkreśla, że oprócz funkcji kompensacyjnej nie sposób nie zauważyć szczególnej roli omawianego środka w prewencyjnym oddziaływaniu na sprawcę i ogół społeczeństwa – bezzasadne wydawałoby się zignorowanie wychowawczego i resocjalizacyjnego charakteru obowiązku naprawienia szkody²⁸. Z przedstawionymi poglądami należy się zgodzić. Kompensacyjna funkcja obowiązku naprawienia

²⁵ K. Urbanowicz, *Kompensacyjna funkcja prawa karnego*, niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2020, s. 117–118, <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/619cce7c-52a1-40a0-8d5f-522038b2dca3/content> [dostęp: 15.06.2025].

²⁶ Zob. D. Szeleszczuk, *Środki karne w świetle nowelizacji Kodeksu karnego z dnia 20 lutego 2015 r.*, St.Pr.KUL 2015, nr 4, s. 76–77.

²⁷ Zob. D. Gruszecka, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Wolters Kluwer, Warszawa 2021, art. 46 k.k., s. 458–459; R.A. Stefański, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, wyd. 7, C.H.Beck, Warszawa 2025, Legalis, art. 46 k.k., Nb 8–9.

²⁸ K. Szczucki, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, wyd. 5, C.H.Beck, Warszawa 2021, Legalis, art. 46 k.k., Nb 6.

szkody stanowi oczywiście podstawową funkcję, jednak nie można tracić z pola widzenia także represyjnego i prewencyjnego charakteru tego środka.

Eksponowanie funkcji kompensacyjnej oznacza przyjęcie priorytetu egzekucji przed represją. Jednakże priorytet ten może być uzasadniony w przypadku tzw. przestępstw bez ofiar, np. przestępstw skarbowych, natomiast wypadki komunikacyjne są przestępstwami, w których bardzo często wyrządzone szkoda i krzywda są znaczne. Oczywiście, funkcja kompensacyjna stanowi najważniejszą funkcję obowiązku naprawienia szkody, jak i nawiązki, ale wysunięcie jej na pierwszy plan wskutek nowelizacji z 20 lutego 2015 r., w powiązaniu z konstrukcją systemu ubezpieczeń obowiązkowych, prowadzi do całkowitego usunięcia w cień pozostałych jego funkcji, tj. szczególnoprewencyjno-wychowawczej oraz ogólnoprewencyjnej. Zwrot sprawcy przez ubezpieczyciela świadczeń uiszczonych na rzecz pokrzywdzonego oznacza w istocie brak jego realnej odpowiedzialności i nie zmienia tego nawet dodanie art. 244c k.k., jeżeli sprawca nie ma bowiem możliwości wykonania obowiązku, np. z powodu braku dochodów czy majątku, trudno mówić o „uchylaniu się” od jego wykonania. Co więcej, ustawodawca w tej kwestii jest niekonsekwentny, albowiem z jednej strony przyjmuje zasadę priorytetu egzekucji przed represją, z drugiej zaś – zmierza do karalności niewykonywania środków kompensacyjnych.

Dodatkowo należy zauważyć, że skoro osoby pokrzywdzone i tak mogą starać się o rekompensatę bezpośrednio u ubezpieczyciela sprawcy, wydaje się, iż będą wręcz same wybierać taką formę rekompensaty zamiast dochodzenia roszczeń w postępowaniu karnym. Ubezpieczyciel jest bowiem pewniejszym dłużnikiem niż sprawca (zwłaszcza przebywający w zakładzie karnym i pozbawiony dochodów), a zasądzone od niego kwoty są zazwyczaj uiszczane niezwłocznie po uprawomocnieniu się wyroku sądu cywilnego, bez konieczności wszczynania postępowania egzekucyjnego. Pokrzywdzonym w postępowaniu karnym może więc zależeć tylko na uzyskaniu wyroku skazującego sprawcę, który następnie, z mocy art. 11 k.p.c.²⁹, będzie wiążący w sprawie cywilnej przeciwko jego ubezpieczycielowi. Dzięki uzyskaniu takiego wyroku rola pokrzywdzonego jako powoda będzie znacznie ułatwiona, nie będzie on musiał bowiem udowadniać samego faktu sprawczego, jakim było przestępstwo, lecz jedynie rozmiar szkód, jakich w wyniku tego przestępstwa doznał i które nie zostały dotychczas naprawione³⁰.

Rodzi się więc pytanie, w jaki sposób zapewnić realizację funkcji prewencyjnej i wychowawczej przez środki wymienione w art. 46 k.k., nie demolując przy tym systemu ubezpieczeń obowiązkowych. Nie można bowiem lekceważyć

²⁹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1568, 184).

³⁰ S. Szyrmer, *Wybrane zagadnienia związane z orzekaniem obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego*, Cz.PKiNP 2005, z. 1, s. 84.

istotnego znaczenia ubezpieczenia OC, które nie tylko chroni ubezpieczonego przed roszczeniami osób trzecich, ale staje się także gwarantem realności kompensacji należnej poszkodowanym³¹. Jednakże, jak słusznie zwraca się uwagę w doktrynie, ciemnymi stronami instytucji ubezpieczenia OC są: wytwarzana przezeń swoista świadomość bezkarności, obniżenie staranności osób, które korzystają z ochrony ubezpieczeniowej, w zakresie odpowiedzialności cywilnej, jak również nadmierna ochrona ubezpieczonych przed skutkami ich własnego, bezprawnego postępowania³². Należy przy tym zauważyć, że także cywilnoprawna odpowiedzialność deliktowa nie pełni wyłącznie funkcji kompensacyjnej, lecz również prewencyjno-wychowawczą i represyjną³³. Funkcja prewencyjno-wychowawcza sprowadza się w uproszczeniu do „zniechęcania” potencjalnych sprawców szkody do podejmowania działań lub zaniechań wyrządzających szkodę albo, ujmując rzecz od strony pozytywnej, do zachęcania tychże podmiotów, w tym prowadzących działalność gospodarczą, do podejmowania starań, które będą zapobiegały zdarzeniom skutkującym wyrządzeniem szkody³⁴. Natomiast funkcja represyjna opiera się na założeniu, że konieczność zapłaty odszkodowania jest pewną formą represji, jaka dotyka sprawcę szkody, a zagrożenie sankcją odszkodowawczą ma stanowić motywację do powstrzymywania się od działania lub zaniechania, które może doprowadzić do wyrządzenia szkody³⁵. Przejawem funkcji represyjnej mogą być także stosowane w niektórych systemach prawnych różne formy tzw. *punitive damages*, mające oznaczać „ukaranie” sprawcy szkody za popełnienie czynu, który skutkował jej wyrządzeniem³⁶. W warunkach polskich przykładem może być art. 79 ust. 1 pkt 3b) ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych³⁷, przewidujący naprawienie szkody poprzez zapłatę sumy pieniężnej w wysokości odpowiadającej dwukrotności stosownego wynagrodzenia, które w chwili jego dochodzenia byłoby należne tytułem udzielenia przez uprawnionego zgody na korzystanie z utworu. Niestety, wadami systemu obowiązkowych ubezpieczeń OC są znaczące osłabienie funkcji represyjno-prewencyjnej odpowiedzialności

³¹ T. Kacprzyk, *Psychologiczny efekt ubezpieczenia OC a koluzja*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2014, nr 1, s. 59.

³² Ibidem, s. 68–69; zob. także: T. Sangowski, *Regres ubezpieczeniowy*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1977, s. 249.

³³ D. Wolski, *Odpowiedzialność z czynu niedozwolonego w związku z działalnością gospodarczą*, w: *Problematyka odpowiedzialności za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania gospodarczego. Zagadnienia prywatno- i publicznoprawne*, red. K. Marak, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2023, s. 132.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

³⁷ T.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 24.

z tytułu czynów niedozwolonych oraz wysuwanie na plan pierwszy kompensacyjnej funkcji odpowiedzialności³⁸.

5. Propozycje *de lege ferenda*

W związku z powyższym warto zastanowić się, co można zrobić, aby urealnić odpowiedzialność finansową sprawców przestępstw drogowych, nie demolując jednocześnie systemu obowiązkowych ubezpieczeń.

Jednym z rozwiązań mógłby być powrót do karnego charakteru obowiązku naprawienia szkody i nawiązki. Przykładowo, w Irlandii kompensacja stanowi jedną z samodzielnych kar wolnościowych, którą sąd może orzec osobno lub kumulatywnie z innymi sankcjami, a jej punitywność związana jest z dolegliwością ekonomiczną wymierzaną w związku z popełnieniem przestępstwa³⁹. Przy orzekaniu wysokości kompensacji sąd uwzględnia sytuację materialną sprawcy, o czym świadczy fakt, że koniecznym warunkiem podwyższenia kwoty kompensacji nie jest dowiedzenie przez pokrzywdzonego rozmiaru doznanej przez niego krzywdy lub poniesionej szkody, lecz wystąpienie u skazanego znaczącego wzrostu dochodów i jednocześnie stwierdzenie, że posiadane przez niego środki są wystarczające do zaspokojenia roszczeń pokrzywdzonego⁴⁰.

Wydaje się, że alternatywą dla obecnego kształtu środka kompensacyjnego z art. 46 k.k. byłoby utworzenie nowego rodzaju środka karnego, pełniącego również funkcję kompensacyjną, zbliżonego do kary ograniczenia wolności. Zgodnie z art. 34 § 1 pkt 4 k.k. kara ograniczenia wolności może polegać nie tylko na obowiązku wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne, lecz także na potrąceniu od 10% do 25% wynagrodzenia za pracę w stosunku miesięcznym na cel społeczny wskazany przez sąd. Potrącenie to mogłoby przecież mieć miejsce również na rzecz pokrzywdzonego przestępstwem. W ten sposób istniałaby realna możliwość poniesienia przez sprawcę odpowiedzialności finansowej za szkodę wyrządzoną przestępstwem, jednak należałoby wyraźnie zastrzec, że równowartość potrąceń nie może być zwrócona sprawcy przez ubezpieczyciela. Potrącenia takie byłyby także dla sprawcy korzystniejsze niż obowiązek jednorazowej zapłaty często dużej sumy – można by było je przyrównać do swego rodzaju miesięcznych alimentów na rzecz pokrzywdzonego.

³⁸ Zob. T. Kacprzyk, *Psychologiczny efekt...*, s. 70; E. Kowalewski, *Rola ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej we współczesnym prawie odszkodowawczym*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Prawo” 1977, t. 15, z. 83, s. 88–89.

³⁹ I. Jankowska-Prochot, *Kompensacja jako cel reakcji karnej, czyli wyrównywanie szkód i krzywd wyrządzonych przestępstwem w polskim i irlandzkim prawie karnym*, Prok.i Pr. 2023, nr 11, s. 138.

⁴⁰ Ibidem.

Należałoby też postulować szersze stosowanie w przypadku przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji kary grzywny oraz ograniczenia wolności zamiast kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania lub warunkowego umorzenia postępowania, które nie są dla sprawcy żadną realną dolegliwością, zwłaszcza jeżeli nie zostanie wobec niego orzeczony środek karny w postaci zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych (a tak zdarza się w szczególności w przypadku sprawców działających nieumyślnie, trzeźwych i wcześniej niekaranych). Można rozważyć, aby część lub nawet całość wpływów z tytułu grzywien była przeznaczana na rzecz osób pokrzywdzonych.

Jednakże nawet pozostając przy założeniu kompensacyjnego charakteru środków z art. 46 k.k., istnieją możliwości realizacji również ich pozostałych funkcji, tj. represyjnej, wychowawczej i prewencyjnej. Warto przede wszystkim zauważyć, że obie uchwały SN dotyczące zakresu odpowiedzialności ubezpieczyciela, tj. III CZP 129/06 i III CZP 31/11, dałoby się pogodzić ze sobą poprzez przyjęcie poglądu, że sprawcy nie przysługuje wobec ubezpieczyciela roszczenie o zwolnienie go z długu wynikającego z wyroku karnego, jednakże w sytuacji, gdy uiszczył on orzeczone tym wyrokiem świadczenie na rzecz pokrzywdzonego, przysługuje mu wobec ubezpieczyciela roszczenie regresowe. Oznaczałoby to, że dopóki sprawca świadczenia tego nie uiszczył, nie przysługuje mu regres wobec ubezpieczyciela, który to regres aktualizuje się po jego uiszczeniu – dobrowolnie lub w drodze egzekucji. Wypada więc postulować, aby zanim zaktualizuje się odpowiedzialność ubezpieczyciela, doszło najpierw do bezskutecznej egzekucji wobec sprawcy. Wadą takiego rozwiązania mogłoby oczywiście być przedłużenie czasu zaspokojenia pokrzywdzonego⁴¹, niemniej jednak przynajmniej częściowe wyegzekwowanie świadczenia od sprawcy stanowiłoby już dla niego jakąś dolegliwość.

Podkreślenia wymaga także fakt, że obecny system orzekania o środkach kompensacyjnych jest niekorzystny również dla sprawców, ponieważ wobec wyłączenia

⁴¹ Diana R. Bożek zwraca uwagę na niepożądaną praktykę ubezpieczycieli, polegającą na wstrzymywaniu się z wypłatą odszkodowania do momentu orzeczenia karnego i wykonania przez sprawcę obowiązku naprawienia szkody – zob. Eadem, *Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody a ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych. Uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2011 r. (III CZP 31/2011)*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM” 2014, nr 4, s. 84. W rzeczy samej, zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 10 stycznia 2000 r. (III CKN 1105/98, Legalis nr 46546) przepis art. 817 § 2 k.c. nie upoważnia ubezpieczyciela do zaniechania prowadzenia postępowania likwidacyjnego do czasu prawomocnego zakończenia postępowania karnego dotyczącego wypadku komunikacyjnego, w którym uczestniczył kierowca ubezpieczony od odpowiedzialności cywilnej. Oczekiwanie bezskuteczności egzekucji względem sprawcy niekoniecznie musiałoby więc wiązać się z przedłużeniem czasu zaspokojenia pokrzywdzonego, gdyż może on równolegle dochodzić roszczeń zarówno od sprawcy, jak i od ubezpieczyciela. Natomiast sprawca mógłby żądać od ubezpieczyciela tylko zwrotu realnie uiszczonego świadczenia.

w stosunku do tych środków dyrektyw wymiaru kary sąd nie bierze już pod uwagę sytuacji materialnej sprawców, a przy formule środka karnego miałby obowiązek uwzględnić właściwości i warunki osobiste sprawcy (art. 55 § 2 k.k.). W judykaturze wskazuje się, że „sytuacja majątkowa sprawcy dla wysokości orzeczanego środka kompensacyjnego nie powinna mieć większego znaczenia. [...] Orzekanie o obowiązku naprawienia szkody, czy też zadośćuczynieniu za doznaną krzywdę, choć w takim przypadku ma miejsce w postępowaniu karnym, odbywa się według reguł wynikających z prawa cywilnego materialnego”⁴².

Niemniej jednak, jak słusznie zauważa Patrycja Brózek, „jeżeli sąd nałoży na sprawcę obowiązek naprawienia szkody w wysokości przekraczającej np. jego możliwości majątkowe (zarobkowe), to wówczas poza tym, że jego wykonanie będzie znacznie utrudnione (a czasami wręcz niemożliwe), to nadto zostanie tym samym utracony jego wychowawczy charakter. Zadaniem sądu powinno być takie ukształtowanie rozstrzygnięcia o naprawieniu szkody, aby to oddziaływanie na sprawcę w pewien sposób zmaksymalizować. W związku z tym, biorąc pod uwagę różnorodne okoliczności konkretnej sprawy, należy nadal odpowiednio dostosowywać wysokość zasądzanego odszkodowania między innymi do jego sytuacji finansowej (majątkowej, dochodów) i życiowej”⁴³. Autorka ta podkreśla, że obecnie na gruncie prawa karnego nie ma już przeciwwskazań do stosowania art. 440 k.c., zgodnie z którym zakres obowiązku naprawienia szkody może być stosownie do okoliczności ograniczony, jeśli ze względu na stan majątkowy osoby odpowiedzialnej za szkodę lub poszkodowanego wymagają tego zasady współżycia społecznego. W takiej sytuacji, określając stan majątkowy odpowiedzialnego za szkodę, należy wziąć pod uwagę nie tylko osiągnięte przez niego dochody, ale też jego możliwości zarobkowe, jak również odpowiednio ocenić sposób działania sprawcy i jego zachowanie się po wyrządzeniu szkody, jego sytuację osobistą, stopień winy, ewentualne konsekwencje dla niego związane z wypłatą odszkodowania w całości, a także skutki ograniczenia odszkodowania dla poszkodowanego. Sam tylko zły stan majątkowy sprawcy nie stanowi jeszcze wystarczającej przesłanki dla ograniczenia wysokości zasądzanego odszkodowania, jeżeli okoliczność ta nie znajduje jednocześnie uzasadnienia w zasadach współżycia społecznego. Muszą więc tutaj zawsze wystąpić jeszcze pewne dodatkowe przesłanki, które są w jakimś zakresie zbieżne z pewnymi określonymi dyrektywami wymiaru kary wskazanymi przez ustawodawcę w treści art. 53 k.k.⁴⁴

⁴² Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 3 marca 2016 r., II AKa 15/16, Legalis nr 1482024. Podobnie: P. Brózek, *Znaczenie zasad...*, s. 10.

⁴³ P. Brózek, *Znaczenie zasad...*, s. 14.

⁴⁴ Ibidem, s. 15.

Wydaje się, że sądy karne, orzekając o środkach z art. 46 k.k., powinny w większym stopniu zwracać uwagę właśnie na zasady współżycia społecznego. System obowiązkowych ubezpieczeń OC ma w założeniu chronić przede wszystkim osoby o niskim stopniu zamożności przed skutkami szkód wyrządzonych nieumyślnie. Jednakże w sprawach, w których oskarżony jest osobą zamożną i niezależnie od ubezpieczenia stać go na rekompensatę wobec pokrzywdzonego (a zwłaszcza w przypadkach, kiedy to pokrzywdzony jest osobą w trudnej sytuacji majątkowej), zakres obowiązku naprawienia szkody i zadośćuczynienia za krzywdę powinien być nie tylko większy, ale należałoby również postulować, aby sąd miał możliwość orzeczenia, iż sprawcy nie będzie wówczas przysługiwać roszczenie regresowe wobec ubezpieczyciela lub że roszczenie to przysługiwać będzie sprawcy tylko do określonej wysokości.

6. Podsumowanie

Przedstawione rozważania prowadzą do wniosku, że obecny kształt środków kompensacyjnych z art. 46 k.k. w powiązaniu z funkcjonowaniem systemu obowiązkowych ubezpieczeń OC nie zapewnia realizacji innych niż kompensacyjna funkcji tych środków. Funkcje te, tj. represyjna, wychowawcza i prewencyjna, są charakterystyczne także dla odpowiedzialności deliktowej. Niestety, zostały one przez ustawodawcę usunięte na dalszy plan, a wręcz można zaryzykować twierdzenie, że nie są w ogóle realizowane. Co więcej, nawet kompensacyjna funkcja tych środków nie jest w pełni realizowana, biorąc pod uwagę działanie systemu obowiązkowych ubezpieczeń OC i fakt, że sprawca może się domagać od ubezpieczyciela zwrotu środków wypłaconych pokrzywdzonemu. Zapewnienie ochronnego celu ubezpieczenia OC przy jednoczesnym nałożeniu na sprawców wypadków komunikacyjnych odczuwalnej dolegliwości finansowej nie stanowi łatwego zadania, jednakże na pewno aktualna sytuacja, charakteryzująca się w istocie pozornością materialnej odpowiedzialności sprawców, nie jest korzystna z punktu widzenia uniwersalnych zasad sprawiedliwości i współżycia społecznego. *Ratio legis* nowelizacji art. 46 k.k. było umożliwienie pokrzywdzonemu rozwiązania kwestii rekompensaty już w postępowaniu karnym, bez następczego procesu cywilnego, jednakże konstrukcja systemu ubezpieczeń obowiązkowych i fakt, że ubezpieczyciel jest pewniejszym dłużnikiem, wręcz zachęca do dochodzenia roszczeń właśnie przeciwko niemu, a nie przeciwko sprawcy. Wywołuje to wrażenie, że przepis art. 46 k.k. jest w istocie zbędny. Warto więc rozważyć nadanie środkom z art. 46 k.k. mieszanego, karno-kompensacyjnego charakteru, jak również umożliwienie sądom modyfikacji zasad odpowiedzialności regresowej ubezpieczyciela wobec sprawcy, stosownie do okoliczności sprawy oraz sytuacji majątkowej oskarżonego.

Bibliografia

- Bożek D.R., *Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody a ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych. Uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2011 r. (III CZP 31/2011)*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM” 2014, nr 4, s. 77–89.
- Brózek P., *Znaczenie zasad i dyrektyw wymiaru kary przy obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę – kilka wybranych refleksji*, „Młoda Palestra” 2022, nr 1, s. 10–29.
- Giętkowski R., *Hierarchia funkcji karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody i jej znaczenie w praktyce*, „Palestra” 2003, nr 11–12, s. 128–138.
- Gostyński Z., *Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym*, Zakamycze, Kraków 1999.
- Jankowska-Prochot I., *Kompensacja jako cel reakcji karnej, czyli wyrównywanie szkód i krzywd wyrządzonych przestępstwem w polskim i irlandzkim prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2023, nr 11, s. 120–140.
- Kacprzyk T., *Psychologiczny efekt ubezpieczenia OC a koluzja*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2014, nr 1, s. 59–73.
- Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Wolters Kluwer, Warszawa 2021.
- Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, wyd. 5, C.H.Beck, Warszawa 2021, Legalis.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, wyd. 8, C.H.Beck, Warszawa 2024, Legalis.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. B. Gadecki, wyd. 1, C.H.Beck, Warszawa 2023, Legalis.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, wyd. 7, C.H.Beck, Warszawa 2025, Legalis.
- Kowalewski E., *Rola ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej we współczesnym prawie odszkodowawczym*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Prawo” 1977, t. 15, z. 83, s. 77–99.
- Murzynowski A., *Nalożenie obowiązku naprawienia skutków przestępstwa jako element nowej polityki karania*, „Państwo i Prawo” 1970, nr 5, s. 713–720.
- Pilarczyk Ł., *Przestępstwo uchylania się od wykonania środka kompensacyjnego (art. 244c Kodeksu karnego) – ocena zasadności wprowadzenia regulacji*, „Prawo w Działaniu” 2023, nr 55, s. 182–203.
- Sangowski T., *Regres ubezpieczeniowy*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1977.
- Szeleszczuk D., *Środki karne w świetle nowelizacji Kodeksu karnego z dnia 20 lutego 2015 r.*, „Studia Prawnicze KUL” 2015, nr 4, s. 75–88.
- Szyrmer S., *Wybrane zagadnienia związane z orzekaniem obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2005, z. 1, s. 69–89.

Urbanowicz K., *Kompensacyjna funkcja prawa karnego*, niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2020, <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/619cce7c-52a1-40a0-8d5f-522038b2dca3/content> [dostęp: 15.06.2025].

Wolski D., *Odpowiedzialność z czynu niedozwolonego w związku z działalnością gospodarczą*, w: *Problematyka odpowiedzialności za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania gospodarczego. Zagadnienia prywatno- i publicznoprawne*, red. K. Marak, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2023, s. 128–148.

dr hab. ANNA WILK

e-mail: anna.wilk@wsb.edu.pl

Doktor habilitowany w dyscyplinie nauk prawnych, profesor Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej, radca prawny. Specjalizuje się w prawie cywilnym i rodzinnym. Autorka ponad 90 publikacji naukowych.

Habilitated doctor in legal sciences, Professor at the WSB University in Dąbrowa Górnicza, and legal counsel. She specialises in civil and family law. She has authored over 90 scientific publications.